

INFORMACIJA O POTPISIVANJU OKVIRNOG PROGRAMA ZA SARADNJU CRNE GORE I MEĐUNARODNE AGENCIJE ZA ATOMSKU ENERGIJU (IAEA COUNTRY PROGRAMME FRAMEWORK-CPF) 2022-2027. GODINA

1. Uvodne informacije

Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA) osnovana je 1957. kao svjetska organizacija pod sloganom „Atomi za mir“. Iste godine IAEA je potpisala sporazum o saradnji sa UN na osnovu koga podnosi izvještaje o svome radu Generalnoj skupštini UN i u određenim slučajevima Savjetu bezbjednosti. Formalno ne predstavlja specijalizovanu agenciju UN, ali se zbog uske saradnje sa Organizacijom tako tretira. Zadatak ove Agencije je da promoviše primjenu atomske energije u mirnodopske svrhe. Ima šest Odsjeka i to: Nuklearna energija, Nuklearne nauke i aplikacije, Sigurnost i bezbjednost, Tehnička saradnja, Zaštitne mjere i verifikacija i Menadžment. Ono po čemu je poznata široj javnosti jeste nadzor nad implementacijom Ugovora o neširenju nuklearnog oružja (NPT). Sjedište se nalazi u Međunarodnom centru u Beču, dok su sjedišta regionalnih kancelarija u Ženevi, Njujorku, Torontu i Tokiju.

Djelatnost Agencije odvija se, prije svega, kroz veći broj programa posvećenih raznim vidovima korišćenja atomske energije u miroljubive svrhe. U saradnji sa organizacijom za ishranu i poljoprivredu (FAO), programi Agencije obuhvataju istraživanja o korištenju radijacije i radioizotopa u proizvodnji poljoprivrednih proizvoda i uništavanju štetočina. Sarađujući sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom (WHO); Agencija proučava niz pitanja iz oblasti nuklearne medicine, radiologije i onkologije. U oblasti fizike, programi Agencije, od kojih se neki izvode zajedno sa UNESCO, treba da doprinesu istraživanjima koja će eventualno naići na praktičnu primjenu. Da bi doprinijela napretku zemalja u razvoju, Agencija posebno stimulise realizaciju naučnih i istraživačkih projekata u pravcu pronalaženja načina za ekonomičnije korišćenje resursa, posebno u zemljama u razvoju, u oblastima koje se prepoznaju kao prioritete: nuklearne nauke, hrana i poljoprivreda, zdravlje ljudi, životna sredina, vodni resursi i nuklearna bezbjednost. Sarađujući sa nekim drugim međunarodnim organizacijama, Agencija radi na utvrđivanju standarda i preporuka o svim vidovima bezbjednosti rukovanja radioaktivnim materijalom. U oblasti informacija Agencija je formirala Međunarodni informacioni sistem u oblasti nuklearne energije (INIS) koji predstavlja svjetski katalog tehničkih informacija za miroljubivo korišćenje te energije. Nakon stupanja na snagu Ugovora o neširenju nuklearnog oružja, Agencija je obrazovala poseban Komitet za mjere obezbjeđenja, radi obavljanja zadataka predviđenih tim Ugovorom.

2. Crna Gora i IAEA

Nakon obnove državnosti, Crna Gora je u junu 2006. godine obnovila svoje punopravno članstvo u OUN postavši 192. članica, a krajem oktobra iste godine i članstvo u Međunarodnoj agenciji za atomsku energiju, postavši punopravna članica IAEA. Takođe, Crna Gora je izvršila sukcesiju u odnosu na konvencije čija je strana ugovornica bila Državna zajednica, a čiji je depozitar Generalni direktor Agencije. U kontekstu usvajanja pravnih rješenja iz oblasti djelovanja Agencije Vlada Crne Gore je, 18. oktobra 2007, usvojila zaključak o potpisivanju Sporazuma o zaštitnim mjerama sa pratećim protokolima, koji predstavljaju sastavni dio pravnog okvira uspostavljenog Ugovorom o neširenju nuklearnog oružja. Sporazum je potpisan u Beču, maja 2008. godine. Potvrđivanje Sporazuma i pratećih protokola, u skladu sa Nacionalnim programom za integraciju Crne Gore u EU 2008-2012, realizovano je 2010. godine. Od tada do danas Crna Gora je pristupila i Zajedničkoj konvenciji o sigurnosti upravljanja potrošenim gorivom i sigurnosti

upravljanja radioaktivnim otpadom (2010.), Protokolu o izmjenama i dopunama Bečke konvencije o građanskoj odgovornosti za nuklearne štete (2011), kao i svim ostalim međunarodnim dokumentima po osnovu članstva u IAEA.

Kao punopravna članica Agencije Crna Gora je po prvi put septembra 2007. godine učestvovala na Generalnoj konferenciji IAEA. Generalna konferencija (GK IAEA) predstavlja multilateralni forum na kome se uporedo sa plenarnim zasjedanjem održava niz regionalnih i bilateralnih sastanaka. Spektar tema koje su predmet rasprave plenuma i Komiteta svih članica GK IAEA kreće se od tehničke saradnje do političke polemike oko uspostavljanja zona slobodnih od nuklearnog oružja (pitanje uspostavljanja tzv. NWFZ na Bliskom Istoku i postojanje nuklearnih kapaciteta Izraela). Činjenica da je za Generalnu debatu prijavljeno uvijek preko 100 govornika, dovoljno govori o značaju koji se pridaje prezentaciji dostignuća članica u oblasti upotrebe nuklearne energije u mirnodopske svrhe. Takođe, saradnja sa IAEA ima i svoju političku konotaciju, koja je posebno vidljiva u oblasti primjene Sporazuma o zaštitnim mjerama i Dodatnog protokola. Stavovi država u pogledu situacije u Sjevernoj Koreji i na Bliskom Istoku ogledaju se ne samo u pozivima na saradnju, nego i u učešću u formulisanju pojedinačnih rezolucija i njihovom izglasavanju. Iako je Crna Gora ne-nuklearna zemlja i iako je saradnja sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju većim dijelom tehničkog karaktera, učešće na Generalnoj konferenciji ima svoj politički značaj. Evropska unija i njene članice su aktivni učesnici diskusija o nuklearnim izazovima na Korejskom poluostrvu i Bliskom Istoku. Takođe, EU je predlagač rezolucija čije usvajanje vrlo često podliježe proceduri glasanja umjesto aklamacije. Od država kandidata i partnera se očekuje da u svojim istupanjima podrže EU stavove, kao i da glasaju o rezolucijama i amandmanima u skladu sa stavovima Unije.

Imajući u vidu da je Crna Gora mala i ne-nuklearna zemlja, koja je po svome Ustavu ekološka država, okosnicu saradnje sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju, čine programi tehničke saradnje, koji se baziraju/odobravaju na osnovu Okvirnog programa saradnje.

3. Okvirni program za saradnju Crne Gore i Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA) 2022-2027. godina

Tokom 52. redovnog zasjedanja Generalne konferencije, 30. oktobra 2008, održan je sastanak crnogorske delegacije sa tadašnjim zamjenikom generalnog direktora Agencije za tehničku saradnju Anom Marijom Četo, na kojem je potpisan prvi Okvirni program za zemlju (CPF), između Vlade Crne Gore i Međunarodne agencije za atomsku energiju. Programom su bila definisana tri prioriteta u saradnji i to: Zaštite životne sredine, medicina - oblast onkologije (radioterapija) i nedozvoljeni prekogranični promet nuklearnog i ostalog radioaktivnog materijala. Drugi po redu Okvirni program za saradnju Crne Gore sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju potpisan je 29. oktobra 2014. godine. Dokumentom je definisano pet prioriternih oblasti saradnje i to: nuklearne nauke i aplikacije, održivi razvoj i životna sredina, zdravlje ljudi, zaštita od zračenja, nuklearna bezbjednost i sigurnost i razvoj ljudskih resursa.

Koordinaciju saradnje Crne Gore i Agencije u Beču preuzelo je, počev od maja 2022. godine, Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja. Tokom pregovora vodjenih u 2012. godini između Crne Gore i Evropske komisije u okviru Poglavlja 25 »Nauka i istraživanje«, po preporuci Evropske komisije, saradnja Crne Gore sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju uspješno je obrađena kroz tematsku oblast »EUROATOM«. Poglavlje je otvoreno i privremeno zatvoreno na Međuvladinoj konferenciji održanoj 18. 12. 2012. u Briselu.

Programi tehničke saradnje predstavljaju najznačajniji i najintenzivniji oblik saradnje naše zemlje sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju, imajući u vidu da je Crna Gora mala, ne-

nuklearna zemlja i po svome Ustavu ekološka država. Programi se sprovode se u dvogodišnjim-godišnjim ciklusima, kroz realizaciju nacionalnih i regionalnih/interregionalnih projekata.

Crna Gora, na osnovu iskazanog interesovanja institucija, učestvuje u projektima koji se odnose na medicinu, biotehnologiju, poljoprivredu, životnu sredinu, veterinu, kulturno nasljeđe. Institucije koje su uključene u saradnju po osnovu projekata su: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Agencija za zaštitu životne sredine, „Centar za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore“ d.o.o, Univerzitet Crne Gore, JU „Institut za javno zdravlje“, Specijalistička veterinarska laboratorija, Klinički centar Crne Gore, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, Ministarstvo zdravlja, Geološki zavod i drugi.

Sumarno, od 2007. godine do danas, Crna Gora je imala 19 projekata iz kategorije „nacionalni“ u vrijednosti od preko 5 mil EUR-a. Ovim projektima znatno su unaprijeđeni laboratorijski i istraživački kapaciteti crnogorskih institucija, što se posebno odnosi na nabavku savremene opreme za potrebe Kliničkog centra Crne Gore, Instituta za javno zdravlje, Centra za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore, Specijalističke veterinarske laboratorije, Geološkog zavoda, dok je kroz veliki broj regionalnih projekata ojačana komponenta ljudskih resursa u smislu realizovanih obuka i obrazovnih programa kadra crnogorskih institucija u inostranstvu ili kroz realizaciju velikog broja ekspertskih misija IAEA, na osnovu iskazanih potreba institucija iz Crne Gore.

Tokom pandemije COVID-19, Međunarodna agencija za atomsku energiju je kroz realizaciju jednog od svojih interregionalnih projekata, u vidu donacije, uputila Crnoj Gori značajnu pomoć u opremi za borbu protiv koronavirusa (testovi, zaštitna oprema, PCR uređaji) i to za potrebe Instituta za javno zdravlje i Specijalističke veterinarske laboratorije. Crna Gora je, u cilju aktivnosti koje vode sprječavanju budućih pandemija, takođe uključena u veliki Interregionalni projekat IAEA za zoonotske bolesti (ZODIAC).

U cilju jačanja dalje saradnje sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju, a imajući u vidu potrebe institucija iskazane kroz projektne osnove za naredni period, Crna Gora je pristupila izradi i finalizaciji trećeg po redu Okvirnog programa za saradnju sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju (2022-2027. godina).

Koordinacija aktivnosti na pripremi trećeg po redu Okvirnog programa za saradnju Crne Gore i Međunarodne agencije za atomsku energiju započela je sa strane Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta marta mjeseca 2021. godine i u njoj su učestvovala sljedeće institucije: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo kapitalnih investicija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Univerzitet Crne Gore, Centar za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore d.o.o, Klinički centar Crne Gore, Institut za javno zdravlje, Geološki zavod, Specijalistička veterinarska laboratorija, Agencija za zaštitu životne sredine, Institut za crnu metalurgiju Nikšić, Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i drugi-sa pozicije svojih nadležnosti.

Shodno propisanom obrascu sa strane Međunarodne agencije za atomsku energiju, prioriteti u saradnji su dati u sljedećim oblastima: Nuklearna i radijaciona sigurnost i bezbjednost, hrana i poljoprivreda. Očekuje se odobravanje dva nacionalna projekta i to za potrebe Kliničkog centra Crne Gore u smislu uspostavljanja PET/CT sistema kao i projekta za kvalitet vodnih izvorišta u Crnoj Gori (projektni ciklus 2024-2025. godina). Crna Gora ima izmirene sve finansijske obaveze prema Agenciji u Beču, čiji se mehanizam zasniva na zaključcima Vlade Crne Gore sa sjednice

od 19. juna 2014. godine. Crna Gora je 2021. godine, postala i donatorom laboratorija IAEA, kroz realizaciju druge faze projekta ReNuAL kojim su obnovljene i u potpunosti osavremenjene istraživačke laboratorije IAEA u Sajberzdorfu, namijenjene potrebama zemalja članica.